

Tartu Ülikool
Filosoofia teaduskond
Filosoofia ja semiootika instituut

Taimi Laur

**Egoism Immanuel Kanti eetikas
ja Alison Hillsi egoismivormid**

Bakalaureusetöö filosoofia erialal

juhendaja Eduard Parhomenko, MA

Tartu 2014

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Kanti moraaliseaduse alus.....	9
1.1. Kategoriline imperatiiv ja erinevad vormelid.....	11
1.2. Autonoomia vormel ja vaba tahe.....	13
1.3. Päristine ise.....	14
1.4. Eneseaustus ja austus moraali vastu.....	16
1.5. Inimsuse austus.....	18
2. Kategorilise imperatiivi intersubjektiivne dimensioon.....	20
2.1. Kohused enda vastu.....	21
2.2. Kohused teiste vastu.....	23
2.3. Valikute mõjutamine.....	24
3. Alison Hillsi egoismivormid.....	25
3.1. Hillsi egoismivormide risoom.....	27
3.2. Egoism ja moraal – paralleelid või ristujad?.....	32
3.3. Egoism moraali variversioonina ja moraali metafüüsilise alusena.....	34
Kokkuvõte.....	37
Töös kasutatud teoste pealkirjade lühendid.....	40
Kasutatud kirjandus.....	41
<i>Summary</i>	43

Sissejuhatus

Käesolevas bakalaureusetöös analüüsin Immanuel Kanti arusaama egoismist ja Alison Hillsi eristatud egoismivorme.

Kanti eetikas tuleb egoism eksplitsiitselt kõne alla eeskätt moraalipsühholoogilise fenomenina seoses enesearmastuse ja õnnetaotlusega. Samas ei tohiks aga jätta tähelepanuta tõika, et kogu moraalifilosoofia, olles Kantil rajatud ja tsentreeritud subjektile, lähtub esimese isiku (*ego*) perspektiivist. Ilmselt selles tähenduses kõneleb Kant lausa metafüüsilisest egoismist, millele teoreetilises filosoofias peaks Kantil vastama koperniklik pööre ning solipsismi (idealismi) teema. Käesolev uurimus võtabki lähema vaatluse alla moraalipsühholoogilise ja metafüüsilise egoismi vahekorra Kantil.

Alison Hillsi eristatud egoismivorme vaatlen peamiselt suhtes Kanti moraalifilosoofia ja selle eeldustega. Metafüüsilise egoismi kõrval on üheks sääraseks eelduseks ka dualism, mis Kanti moraalifilosoofias väljendub inimese loodusliku (animaalse) ja mõistusliku (intelligiibli) poole eristusena. Kanti puhul määrab see läbiva vastandusena paljuski viisi, kuidas inimese käitumise motivatsioonid üldse eritleda. Nii Kantil kui ka Hillsil tähendab egoismi piiritlemine lõpuks küsimust inimese kõlbelise käitumise motivatsioonide kohta.

Teisisõnu on küsimus selles, kas ning mis tähenduses on egoism kõlbelise käitumise eeldus? Kui Kanti moraalifilosoofias on esimene isik lähtekohaks kõlblusprintsipiidele, kas see on seostatav egoismiga? Samas aga on ühtlasi küsimuseks, kas Hillsi kui nüüdisaegse filosoofi puhul saab seejuures üldse eeldada dualismi, iseäranis *a` la* Kant?

Kant eristab fenomenaalset ja noumenaalset maailma. Siit võrsub dualism tema arusaamas inimesest: inimene on „mõistusega olend“ (*animal rationale*). Samas peab aga inimene mõistma end isiksusena (*Persönlichkeit*), kellel on vabadus. Isiksusena on inimene tervik, mis haarab enesesse dualistlikud pooled – meelelise (*homo phaenomenon*) ja mõistusliku (*homo noumenon*). Inimese isiksusliku terviku aluseks on

seejuures tema mõistuslik pool. (MM, 6: 417-20)¹

Homo noumenon’i iseloomustab esimese isiku kesksus. Puhas mõistus on Kanti järgi alus moraalile – kõigil mõistusolenditel on see universaalne ja päästab meid moraalipsühholoogilise egoismi käest.

Võttes aluseks Kanti dualistliku jaotuse, mille järgi inimene kuulub nii *meeltemaailma* kui *arumaailma*, on käitumise motiivid mõlema osa korral erinevad. Kui inimene *fenomeni* tähenduses on looduse osa ja tema käitumist mõjutavad välised mõjurid, siis inimene *noumenoni* tähenduses ei ole neist mõjutatav. Inimese kuulumine meeltemaailma annab aluse moraalipsühholoogilisele egoismile, mille järgi põhjused tegutsemiseks tulenevad inimese enda huvidest. Normatiivse või ratsionaalse egoismi teooria järgi on iseenda soovide rahuldamine vajalik ja piisav tingimus tegutsemiseks (*Egoism* 2004: 200).

Egoismi vastandpositsioon on altruism, mille järgi käitumine peab baseeruma meie soovil aidata teisi inimesi. Ometi võivad vastandlikud positsioonid olla varjustatud ja egoism maskeeruda altruismi taha. **Hobbes** on üks esimesi filosoofe, kes esitab täieliku individualistliku pildi inimloomusest kui essentsiaalselt individuaalsest, mittesotsiaalsest, võistlevast ja agressiivsest (*Initial* 2005: 170-171). Hobbesi hinnangul viib niisuguste loomujoonte osa käitumise motiveerimisel totaalse sõjani ja selle vältimise võimalusena näeb ta altruismi ja heasoovlikkust, mille motiivid omakorda lähtuvad egoismist kui moraali eeldusest ja alusest.

Mõistelooliselt on *egoismi* terminiga seotud **Sidgwick**, kellel „egoism“ märgib süsteemi, mis määrab tegevusi, mille eesmärk on individuaalne õnnelikkus või nauding. Juhtiv motiiv tegutsemiseks sellises süsteemis on „enesearmastus“ ja veelgi olulisemaks motiiviks peab Sidgwick „enesesäilitamist“. Ta juhib tähelepanu selle motiivi esile toomisele Hobbesi poolt: „Otsi rahu ja järgi seda“ (Sidgwick, *Egoism and Self-love*, 1981: §1-§2).

¹ Immanuel Kanti teostele *Alusepanek kommete metafüüsikale* (lühendatult: GMS) ja *Kommete metafüüsika* (lühendatult: MM) viidetes on lähtutud tema teoste saksakeelse akadeemilise väljaande (*Kant`s gesammelte Schriften. Ausgabe der Preussischen Akademie der Wissenschaften*) paginatsioonist.

Egoismi eelnev vastandamine altruismile ei kujunenud täielikuks, olles varjustatud käitumise erinevate motiivide mõjust (totaalse sõja vältimine Hobbesi teoorias baseerub enese-huvil).

Habras piir egoismi ja moraali vahel saab **Hume**-i arvates kahjustatud, kui inimesed rikuvad lühiajalise heaolu nimel õigusreegleid. Hume väidab, et enesehuvi ja ühiskondlik hüve, mis hõlmab rahu, harmooniat ja ühiskondlikku korda, on kaks sõltumatut, kuid kooseksisteerivat tegurit (*Egoism* 2005: 172-173).

Töös käsitlen lühidalt teleoloogilise eetika versiooni – **utilitarismi** –, kus väärtuse kandjaks on teo tulemused. Pojmani (2004: 175) järgi on teleoloog inimene, kelle eetiline otsus püüab maksimeerida mittemoraalseid hüvesid (nauding, õnn, heaolu ning kannatuste leevendamine), kuid erinevalt eetilise egoistist nõuab utilitarist ühiskonna hüvede maksimeerimist – suurimat hüvet suurimale hulgale.

Ometi on egoistlikult motiveeritud toimimine seotud üleüldise õnnelikkusega ja nii väidab **Bentham**, et nauding iseendast on seotud suurima õnnelikkusega suurimale arvule inimestest (*Egoism* 2005: 172-173). Samas argumenteerib **Mill**, et nauding ja valu puudumine on kõikide soov, seejuures soovib igaüks naudingut iseendast.

Pikemalt käsitlen töö 1. ja 2. peatükis **deontoloogilist eetikat**, kus väärtuse kandjaks on tegu või teo liik. Immanuel Kanti eetika on deontoloogilise eetika oluline vorm.

Töö kolmes järgnevas peatükis analüüsin inimese käitumise motiive. Vaatlen erinevaid moraali- ja egoismiteooriaid ning väidan, et nad omavad variversioone. Väidan, et kuigi Kanti enda formuleeringu järgi on *egoist* (*moraalipsühholoogilises tähenduses*) vastand *ratsionaalsele isikule ja pöörab tähelepanu ainult iseenda eesmärkidele ja huvidele, suutmata näha teiste seisukohti, siis transtsendentaalse moraalifilosoofia tasandil konkretiseerub esimese isiku perspektiiv (metafüüsiline egoism) päristise isena*, mis on Kantil moraaliseaduse allikaks. Antropoloogilise² vaate egoismile ja kõlblusele eristab Kant metafüüsilisest vaatest. Antropoloogilise vaate järgi on inimene vaatluse all empiirilises, psühholoogilises tähenduses.

² Oma käesolevas uurimustöös eelistan „antropoloogia“ asemel kasutada väljendit „moraalipsühholoogia“

Antropoloogia loengutes väidab Kant, et egoismil võivad olla kolme laadi pretensioonid: aru, maitse ja praktilise huvi pretensioonid; seega loogilised, esteetilised ja praktilised. Samas formuleerib Kant loogilise egoisti mõiste, mille järgi viimane ei pea vajalikuks oma otsust kontrollida teiste inimeste arusaamisega. Esteetiline egoist rahuldub iseenda maitseotsustega ja isoleerib end progressist. Moraalne egoist piirab kõik eesmärgid iseendaga ja ei näe tarvidust millelgi, mis ei ole kasulik talle enesele. Sarnaselt eudaimonistile peab ta oma tahte ülimalt aluseks kasulikkust ja iseenda õnnelikkust ja seda mitte kohuse tähenduses. Eeltoodud egoism ei saa olla universaalselt tunnustatud printsiibi aluseks. Kant nimetab eudaimoniste praktilisteks egoistideks. (Kant 2007: 240-241)

Kant rõhutab, et kui me mõtleme endast kui mõistusolendist, siis me eeldame, et lisaks minu enda eksisteerimisele tuleb meil mõelda teiste olendite kooseksisteerimisele ühiskonnas (nimetades seda maailmaks) koos minuga ja siis ei ole küsimus antropoloogiline, vaid üksnes metafüüsiline (Kant 2007: 242). Kas on põhjust eeldada minuga koosluses olevaid olendeid? Kas minul kui mõtlevat olendil on alust oletada, et väljaspool mind kui mõtlevat olendit on teisi? Solipsism ja egoism haakuvad, kuid ei kattu. Metafüüsilises plaanis solipsismi ja egoismi käsitlen töö kolmandas osas (3.3).

Oma töös olen tõukunud Kanti metafüüsilisest vaatest egoismile, kasutades *ego* konkretiseerimiseks „päristise ise“ mõistet. „Päristist ise“ mõistab Kant mõtleva olendina, kellel on autonoomia. Autonoomiat saab aga selle subjektiliselt ülesehituselt iseloomustada kui subjekti suhet iseendasse. Samuti on egoism käsitatav kui minale ehk *ego* le keskenduv suhe ehk siis subjekti suhe iseendasse. Siit tulenevalt iseloomustaksin Kanti „päristist ise“ kui esimesest isikust lähtumist ehk täpsemalt esimese isiku kesksust. Kas austus kõlblise tundena (sisuliselt enese-austus) ja kohused iseenda vastu on Kantil mõeldud kõlbluse aluselementidena ning säärasena kõlblist subjekti konstitueerivana?

Alison Hills laseb egoismil esitada väljakutse moraalile. Ta vastandab egoismile kolm moraalikontseptsiooni, milleks on: teo tulemusele orienteeritud utilitarism, Kanti deontoloogiline kohuse- eetika ja voorustele tuginev vooruseetika. Egoismiõpetuse interpreteerimisel kujundab Hills omaenda seisukohad, formuleerib egoismi alavormide

definiitsioonid ja annab olulise struktureeritud ülevaate inimese käitumist mõjutavatest välistest teguritest. Egoismi peamiste alajaotustena toob autor välja kolm vormi: standard-egoism, kantiaanlik egoism, voores-egoism ja lisaks konstrueerib ta hübriidvormid. Õnnelikkusel kui praeguste ja tulevaste soovide rahuldamisel on Hillsi egoismikäsituses oluline rõhuasetus. Püüdes läheneda Kanti moraaliteooriale –, loob ta hübriidvormid, mis sisaldavad elemente Kanti eetikast ja egoismist.

Töös kasutan kirjanduse analüüsimise meetodit ja valin lähtematerjaliks Immanuel Kanti moraaliseadust käsitlevad kaks alusteost, milleks on *Alusepanek kommete metafüüsikale* ja *Kommete metafüüsika*. Vastandan neile Alison Hillsi³ poolt sõnastatud kaasaegse egoismikäsituse, mille loomisel on autor leidnud toetuspunkte Kanti moraaliseadusest. Hillsi on liikunud edasi hübriidvormide suunas, mille sõnastuses on kohati *kantiaanlikkust*, kuid eemaldumine Kanti õpetusest on sisuline. Andrews Reath⁴ seisukohtadele toetumine oli töö kirjutamisel abiks Kanti moraaliteooria, eriti kategoorilise imperatiivi mõistmisel.

Järgnevalt kirjeldan bakalaureusetöö struktuuri ja põhjendan peatükkideks jaotamise aluseid.

Töö 1. peatükis käsitlen Kanti moraaliseaduse tuumolemust, toetudes praktilise ratsionaalsuse kontseptsioonile ja tahte autonoomiale. Võtan abiks Reath'i interpretatsiooni Kanti kategoorilise imperatiivi kui printsiibi kasutamisest tegutseja motivatsiooni hindamisel. Toon esile kategoorilise imperatiivi kui vormi olulisuse maksiimide kui sisu hindamisel universaalse seaduse staatusele pretendeerimisel.

2. peatükis peatun Kanti seisukohal, mille järgi inimest tuleb vaadelda ühiskondliku olendina. Kategoorilise imperatiivi intersubjektiivne dimensioon haakub kohusega enda ja teiste suhtes, avanedes mõistusolendite kui ühiskonna liikmete interaktsioonide ja seostena Kanti õpetuses *eesmärkide riigist*.

3. peatükis analüüsin Hillsi poolt eristatud egoismivorme. Hillsi järgi on inimene psühhofüüsiline tervik. Kantil on selge dualism: ta lahutab meelelise poole

³ Alison Hills (2012). *The Beloved Self*.

⁴ Andrews Reath (2006). *Agency and Autonomy in Kant's Moral Theory*.

ratsionaalsest poolest. Kanti eetika eeldustena toon esile dualismi inimloomuse käsitlemisel ja metafüüsilise egoismi. Hillsi ja Kanti egoismikäsituse ühisosa ja erinevuse hindamisel toon esile moraalipsühholoogilise (antropoloogilise) egoismi ja metafüüsilise egoismi. Hillsil on inimese käitumise motiiviks enese-huvi ja õnnelikkus. Selle eesmärgi saavutamiseks võib inimene käituda legaalselt, kuid see ei ole lähtumine kohusest Kanti mõistes. Järgnevalt analüüsin ja võrdlen Kanti ja Hillsi seisukohtasid moraali ja egoismi perspektiivis.

Hillsi moraalsuse kaitse argumentatsioon ei ole töö osa.

1. Kanti moraaliseaduse baas

Kant väidab, et moraalsed põhjused tegutsemiseks rakenduvad tingimusteta kõigile mõistusolenditele ja sellega kehtestab Kant moraali prioriteedi ja kompromissitu autoritaarsuse. Kant püstitab teesi moraali autonoomiast, mille järgi moraali põhjus on temas endas ega vaja empiirilist seletust. Laanemäe (2000: 77) tõstab esile, et Kant nimetab praktiliseks mõistuseks seda mõistuse osa, mis juhib inimese tegevust ja sellel põhineb inimese moraalne käitumine ja nii nagu tõde on meie teoreetilise mõistuse looming, sünnib ka moraal meist endist. Seega, meie moraalne mina tuleneb moraalist endast.

Kanti moraalifilosoofia keskne idee seisneb selles, et moraaliprintsiibid peavad olema universaalsed (Pogge 1998: 189). Lähtudes Kanti moraaliseaduse põhinemisest praktilisel mõistusel *a priori* eeldan universaalset kontseptsiooni, mille järgi inimesel kui mõistuslikul olendil on võime iseseisvaks seadusloomeks, ilma väliste tegurite mõjutuseta. *Ego* ise annab endale moraaliprintsiibid, mida ta järgib. Sellest tulenev moraal on subjekti poolt loodud ja hõlmab endas objektiivsust – paratamatut ja universaalset kehtivust. Moraaliprintsiipide universaalsus on vastuseks egoismile, mis tuleneb inimese meelelisest poolest.

Mõistuse praktilise rakenduse ülesandena näeb Kant inimese poolt valitud maksiimide suhtes mõistusotsuste tegemist, jättes mõjuväljast eemale meelelised ajendid, milleks võivad olla nii kired, ihad kui soovid. Erinevalt teoreetilisest mõistusest ei ole mõistuse praktiline kasutus seotud empiirilise kogemusega.

Praktilise mõistusega seostab Kant võimet *tahta* (GMS, 4: 412). Kõlblus eeldab tahte vabaduse olemasolu, et inimesel oleks positiivne vabadus mõistusotsuste alusel otsuseid teha tegutsemise motiivi kohta. Kant käsitab tahte vabadust erilist laadi põhjuslikkusena, mis võimaldab algatada tegevust, sõltumata välistest mõjudest.

Vaba tahe ei ole seadusevaba seadusetuse tähenduses. Tahe vormina peab toimima sama seaduse või printsiibi järgi, mis seob tegevust toimijaga. Kant küsib: „Mille poolest erineb vabadus autonoomiast, mis on tahte omadus olla iseendale

seadus?“ (GMS, 4: 447). Vaba tahe on võime määrata iseenda tegevust sõltumatult välistest põhjustest. Lisaks võimele tegutseda printsiipidest ja põhjustest lähtudes, omab vaba tahe võimet anda iseendale printsiipe. Kant seostab vaba tahet inimese kuulumisega intelligiiblisse maailma: „Ratsionaalse olendina ja kuuludes intelligiiblisse maailma, ei või inimolend kunagi mõelda iseenda tahtest kausaalselt teisiti kui vabaduse ideele vastavalt „ (GMS, 4: 452).

Printsiipide loomiseks peab vaba tahe olema autonoomne. Kanti järgi on vaba tahe seotud autonoomia vormeliga, mille järgi tegutsemine printsiipidest lähtuvalt toimub iseendale seadusandmise kaudu ja mitte välise autoriteedi mõjul. Pogge (1998: 195) toob esile Kanti seisukoha, mille järgi „moraaliprintsiibid ei ole taandatavad inimloomuse eripärale, vaid peavad olema loodud *a priori* nende enda poolt ja kõikidest nendest printsiipidest peab olema võimalik tuletada praktilised reeglid inimloomusele (*human nature*) samavõrd kui igale ratsionaalsele loomusele (*rational nature*)“ (GMS, 4: 410).

Kant eristab tahte seadusandvat ja täideviivat funktsiooni. Nii tekib praktilise mõistuse otsus selle kohta, millisest motiivist lähtudes inimene tegutseb ja millise maksimi ta valib käitumiseks. Kant eristab puhast praktilist mõistust empiirilistelt tingitud praktilisest mõistusest, mis on mõjutatud ihadest, harjumustest ja soovidest. Mõistes viimasel juhul meelelist tunnet kui motivatsiooni tegutsemiseks, on see seotud õnnelikkuse saavutamise eesmärgiga. Kant on nimetanud seda ka enesearmastuse printsiibiks.

Mõistuseväliselt mõjutatud tahe on heteronoomne, seevastu moraaliotsustest lähtunud tegutsemine on Kanti järgi praktilise mõistuse autonoomia väljenduseks, mille järgi puhas tahe annab iseendale seaduse ja peab sellest seadusest ka kinni. Inimene on moraalselt kohustatud täitma neid otsuseid, mida tema enda mõistus on vastu võtnud.

Moraalseaduse analüüsimisel kasutab Kant vormi ja sisu eristamist, paigutades subjektiivsed maksimid *sisu* mõiste alla ja pidades oluliseks kriteeriumide leidmist maksimide moraalsusele vastavuse kontrollimiseks. Isikliku eelistuse enesearmastuse printsiibi hindamiseks rakendab Kant *vormi*, mis on inimese vaba tahte, praktilise mõistuse kujundatud. Kant võtab hinnangu andmisel aluseks teo motiivi, meelelaadi,

mitte tagajärjed. Kui maksimumid on Kanti järgi tahte subjektiivsed määratlused, siis objektiivseid tahtemääratlusi nimetab ta imperatiivideks ja nende vaatlemisega järgnevas alapeatükis ma jätkan.

1.1. Kategooriline imperatiiv ja erinevad vormelid

Pogge (1998: 204) toob esile Kanti seisukoha, mille järgi kategooriline imperatiiv ei ole filter maksimumidele, vaid see on meetod, et *konstrueerida* täielik moraal inimolendite jaoks. Pogge (1998: 189) järgi baseerub kategooriline imperatiiv vormelitel I, I-a, II ja III-a, mida Kant on nimetanud ekvivalentseteks (GMS, 4: 436). „Alusepanekus kommete metafüüsikale“ on Kant formuleerinud kategoorilise imperatiivi vormelid:

I vormel ehk **üleüldise seaduse** vormel: tegutse vaid seesuguse maksimumi järgi, mille läbi saad sa ühtlasi tahta, et ta üleüldiseks seaduseks saaks (GMS, 4: 421).

I-a vormel ehk **loodusseaduse** vormel: tegutse nii, just nagu sinu teo maksimum võiks sinu tahte läbi saada **üleüldiseks loodusseaduseks** (GMS, 4: 421).

II vormel ehk **eesmärgi iseeneses** vormel: tegutse nii, et sa tarvitad inimsust nii oma isikus kui ka iga teise isikus alati ühtlasi kui eesmärki, mitte kunagi ainuüksi vahendina (GMS, 4: 429).

Kant toob esile, et ei või taandada iseennast ja teisi inimesi ainult vahendi tasandile.

III vormel ehk **autonoomia** vormel: tegutse nii, et su tahe oma maksimumi läbi saaks vaadelda iseennast ühtlasi üleüldiselt seadusandvana (GMS, 4: 434).

III-a vormel ehk **eesmärkide riigi** vormel: iga mõistustlik olend peab tegutsema nii, nagu ta oleks oma maksimumi läbi alati seadusandev liige eesmärkide üleüldises riigis (GMS, 4: 438).

Kui hüpoteetilise imperatiivi puhul sõltub käsk eesmärgist, mida soovitakse saavutada, siis kategooriline imperatiiv ei ole välistest mõjuritest tingitud, pretendeerib universaalsele kehtivusele ja Kant omistab sellele kõlblusseaduse kaalukuse, mis annab teole vormi. Tuletades kategoorilise imperatiivi praktilisest mõistusest tähendab see Kantil liikumist vormilt sisu suunas. Kant nendib, et kategooriline imperatiiv on seadus,

mis „tõusis meie tahtest kui intelligentsus“ (GMS, 4: 461).

Tool (2009: 5) sõnastab Kanti kategoorilise imperatiivi funktsiooni: “Kategoriline imperatiiv nõuab endale oma maksimumide teadvustamist ja nende tegemist kontrolli ja otsustuse objektiks, kusjuures kontrollija ja otsustaja on puhas mõistus.“ Kanti järgi on mõistus esimene instants, kriitiline protsess, mille kaudu autoriteetsed normatiivsed printsiibid on genereeritud ja tuvastatud (Reath 2006: 191). Seega ei anna puhas praktiline mõistus reegleid, mille järgi käituda, vaid jääb vormi positsiooni, mille järgi toimija saab hinnata, kas tema maksimum võiks kehtida universaalse printsiibina kui ratsionaalse seadusandja poolt antud seadus.

Kategoriline imperatiiv väljendab praktilise mõistuse loomusega seotud moraalise hindamise karakteristikuid. Kui subjektiivsed printsiibid vastavad universaalse kehtivuse tingimustele, annab see võimaluse kasutada neid praktilise seadusena. Kanti eesmärk ei ole tuletada moraaliseadus neutraalselt lähtepunktilt, vaid ta ühendab otsustamise ja valiku ja näitab moraalielementide seost kaalutlemisega (Reath 2006:83). Mõtlemisprotsess, mis õigustab ja kinnitab printsiipide kehtivust on samuti toimijale autoriteedi allikas.

Pogge (1998: 191) toob esile Kanti seiskoha, mille järgi kategooriline imperatiiv ei ole versioon kuldsest reeglist (GMS, 4: 430). Pojmani (2005: 154) poolt esitatud väite järgi: „Me peaksime võib-olla isegi üldiselt alluma Kuldreeglile: „Tee teistele seda, mida sa tahad, et nemad sulle teeksid, „ sest teistele hea tegemine aitab tagada seda, et nemad teevad meile head“. Kuldse reegli maksimum, mille järgi toimija hindab teo väärtust mitte motiivi, vaid tagajärje alusel, satub vastuollu kategoorilise imperatiiviga ja ei täida universaalseks seaduseks saamise kriteeriumeid.

Vastuolu kategoorilise imperatiiviga tekib ka õnnelikkuse printsiipide järgimisel, mis on varjustatud õnnelikkuse mõiste ebamäärasusest ja erinevate ja muutuvate empiiriliste tingimuste tõttu inimese erinevatel eluperioodidel. Õnnelikkuse mitte-universaalsus ei lase sel läbida kõlblusvastavuse protsessi, kuid omab väärtuskaalu hüpoteetilise kategooria printsiipide täitmiseks.

Kanti järgi ei ole seadusloome protsess välise autoriteedi allikas, vaid saab alguse

ratsionaalse loomuse tahtest. Seadus, mille tahe iseendale annab on *kategoriline imperatiiv (universaalse seaduse vormel)*. Universaalse seaduse vormelit tuleb Kantil mõista kui protseduuri, millega määratakse, kas printsiibid rahuldavad formaalseid tingimusi, et olla praktilise seaduse vormiks. Teo kõlbelse väärtuse hindamisel on oluline austuse mõiste moraaliseaduse vastu, mis omakorda tugineb autonoomia vormelile.

1.2. Autonoomia vormel ja vaba tahe

Reath (2006: 136) toob esile Kanti seisukoha, mille järgi autonoomia vormel (ja koos sellega suveräänsuse tees) on seotud kategorilise imperatiivi kahe vormeliga, milleks on universaalse seaduse vormel ja inimsuse vormel (GMS, 4: 431). Nendest universaalse seaduse vormelile annab Kant olulise rolli olla baasiks arutlusprotsessis (*deliberative process*), mis annab printsiibile moraalise staatuse või teeb printsiibist seaduse (Reath 2006: 144).

Autonoomia vormeliga koos käsitleb Kant suveräänsuse teesi, mille järgi toimija, kes on subjektiks moraaliseadusele, on autonoomne seadusandja, võimega luua seadus läbi iseenda tahte ja seda võimet käsitatakse aktina austusest moraaliseaduse vastu (Reath 2006: 157). Seega ei ole moraalselt toimija mitte ainult subjekt moraaliseadusele, vaid ka seadusandja.

Kant usub, et moraaliseadus on seadus, mille ratsionaalne tahe seadustab ja *autonoomia vormeli* keskne idee on, et „iga ratsionaalse olendi tahe on see, mis annab universaalse seaduse“ (GMS, 4: 431). Seega on individuaalne ratsionaalne tahe iseendale suveräänne autoriteet ja seadusandev kui autor seadusele.

Tahte autonoomia on subjektiks kahte liiki printsiipidele – printsiibid, mis on konstitutiivsed oma seadusandva võimu poolest ja printsiibid, mis seadustavad end nende järgi käitumisega (Reath 2006: 131). Neist viimased on seotud moraaliseadusest tuleneva tingimatu kohusega ja nõuavad, et kohused, mida toimija täidab, oleksid enese-seadustatud.

Kant juhib tähelepanu asjaolule, et ratsionaalne toimija on alus ainult iseenda seadusandlusele ja on seotud ainult iseenda tahtega, mis „vastavalt loomusele on universaalset seadust andev tahe“ (GMS, 4: 433). Vaba tahte mõiste on tihedalt seotud autonoomia mõistega.

Eeltoodust tuleneb, et vabaduse mõiste on alus tahte autonoomia selgitamisel ja on mõistuskausaalsus meeltemaailma tegevuse üle. *Prolegomenas* Kant (1982: 119) formuleerib: „Küll aga oleks mõistuskausaalsus meeltemaailma tegevuse suhtes vabadus, kui *objektiivseid aluseid*, mis ise on ideed, vaadeldakse mõistuse suhtes määravaina.“

Vabaduse *negatiivne* tähendus on seotud väliste mõjuritega tahtele. Tahte *positiivne* mõiste on Kantil seotud tahte omadusega olla iseendale seaduseks ja see kehtib kõigi mõistuslike olendite tahte omadusena. Sellega omistab Kant igale inimesele *vabaduse idee*, mille järgi inimene toimib ja Kant eeldab igas inimeses mõistust, mis on praktiline ja omab subjektina kausaalsust objektide suhtes.

1.3. Päriline ise

Mõistuse teoreetilise kasutuse järgi on inimene meelelise maailma poolt afitseeritud ja võib jõuda *nähtumuste* tunnetamiseni, mitte kunagi aga *asjani iseenesest*. See on Kanti poolt tehtud oluline eristus *meeltemaailma* ja *arumaailma* vahel. Nii väliste mõjuobjektide afitseerimise kui ka inimese enda seesmiste aistingute läbi ei saa me tunnetada, kuidas on inimene kui *asi iseenesest*. Kuuludes tajumise ja aistingutele vastuvõtlikkuse suhtes *meeltemaailma* ja teisalt puhta tegevuse kaudu, mis jõuab teadvusse, ilma et oleks meelele afitseeritav – *intellektuaalsesse maailma* – ei saa Kanti järgi inimene kui *asi iseenesest* olla kaemuse objektiks (GMS, 4: 452).

Inimese kui mõistusolendi lähtumine esimese isiku perspektiivist väljendub *päristises ises*, mis ei ole kogetav, kuid on baasalus inimese käitumisele. Kant väidab *Alusepanekus*, et kõlblus kehtib meile kui inimestele, kuna on sündinud meie tahtest kui intelligentsist, seega meie *päristisest isest*; mis aga nähtumusse kuulub, selle allutab mõistus paratamatult eseme iseenesest loomupäralt (GMS, 4: 461).

Kant toob esile inimese erilise võime, milleks on *mõistus* ja käsitleb seda puhta

spontaansusena, mis ilmutab end ideedena. Kant eristab *mõistuse* ja *aru* mõistet ja kui aru isetegevus võimaldab *tuua meelelised ettekujutused reeglite alla* ja ühendada nad teadvuses, siis mõistuse spontaansus ületab aru võimekust.

Kanti järgi on inimesel kaks seisukohta, mille järgi vaadelda ennast ja oma tegude seadusi: *esmailt* kuuluvana meeltemaailma ja seeläbi looduseaduste juhtimise all olevana (heteronoomia) ja *teisalt* intelligiiblisse maailma kuuluvana, olles juhitud mõistuse seadustest vabaduse idee juhtimise all (autonoomia).

Võttes arvesse, et *arumaailm sisaldab meeltemaailma alust, seega ka tema seaduste alust*, olles inimese tahte suhtes (mis kuulub arumaailma) seadusandev, siis peab inimene end intelligentsina allutama mõistuse seadusele. See omakorda sisaldab vabaduse idee näol vabaduse seadust ja inimene peab end allutama tahte autonoomiale. Sellest tuleneb Kanti järgi arumaailma seaduste tunnustamine imperatiivideks ja sellele printsiibile kohaseid tegusid kohustusteks (GMS, 4: 454).

Tahte vabadus ei ole Kanti järgi kogemusmõiste, sest vabadus on vaid mõistuse *idee* ja vaba tahte poolt tehtud otsustused on ka niisuguste tegude kohta, mis toimunud ei ole. Seevastu loodus on *arumõiste*, mis oma reaalsust tõestab kogemuse varal. Kant tõdeb, et inimlike tegude vabaduse ja loodusparatamatuse vahel ei ole tõelist vastuolu, sest neist tuleb mõtelda *paratamatult ühendatuna* ühes ja samas subjektis (GMS, 4: 456).

Inimene kui *fenomen* meeltemaailmas allutab oma kausaalsuse looduseadustele ja on *asi nähtumuses* (meeltemaailma kuuluvana). See põhineb mõtlemisel iseendast kui meelte läbi afitseeritud objektist. Teadevolu iseendast kui intelligentsist (seega kui arumaailma kuuluvast) on *päristine ise* ja intelligiiblis maailmas annab seadusi vaba, meeleliselt sõltumatu mõistus, mille seadused puutuvad vahetult ja kategooriliselt intelligentsi (GMS, 4: 458).

Päristine ise kui noumen ei ole inimesele kogetav, nii on transtsendentaalne ka vabaduse idee. Kant väidab, et nähtumuste taga peavad aluseks olema asjad iseenesest (nt intelligents), mille toimeseadustelt ei saa nõuda, et nad peaksid olema ühesugused nähtumustele rakenduvate seadustega.

Guyer (2009: 179) toob esile Kanti väite, mille järgi meie noumenina *ise* on baas kõigele, mis on fenomenina *ises*. Guyer (2009: 188) arutleb inimese loomuse

kahepoolsuse üle, milles on nii ratsionaalne kui irratsionaalne osa ja tõdeb, et kui meie noumenina *ise* on alus meie empiirilisele *isele*, siis see peaks olema allikas *kõigele* fenomenina *ises*. Ometi jõuab ta järeldusele, et fenomenina *ise* võib olla vastandatud noumenina *isele*, täpsemalt öeldes avaldab fenomeni *ise* vastupanu noumeni tahte vastu.

Pidades mõistuslikke olendeid nii meeltemaailma kui arumaaailma liikmeteks näeb Kant üleüldise riigi võimalust siis, kui kõik inimesed käituksid vabaduse maksimumide järgi, nii nagu need oleksid looduse seadused ja tekitaksid meis huvi moraaliseaduse vastu (GMS, 4: 463).

1.4. Eneseaustus ja austus moraali vastu

Kant väidab, et moraaliprintsiibid pärinevad mõistusest *a priori* ja moraali sisuks on praktilised seadused. Moraali loomuse ja staatuse mõistmine toob kaasa moraalise dispositsiooni. Praktilise mõistuse esmase rollina näeb Kant hindamise ja otsustamise aspekti tegevuse sobivuse (headuse) üle.

Kant tuletab kategoorilise imperatiivi puhtast mõistusest ja annab sellega inimesele hindamise ja otsustamise vahendi maksimumide üle, ilma et otsustamine oleks mõjutatud välistest mõjuritest ja ajedest. Meeleliste toimijate välistamine motiivina annab tahtele autonoomia, kuid selleks, et moraalset otsust ellu viia, on vaja liikumapanevat impulssi tundena. Tekkinud vastuolu ületamise võimalusena peab Kanti järgi puhas mõistus ise looma tunde, mis tahet liikuma paneb. Tahte otsus on moraaliseaduse kaudu alati seotud tundega, seejuures on Kant märkinud, et austus ise ei ole aje moraalile, vaid moraaliseadust ennast tuleb pidada ajeks (Reath 2006: 12).

Tunne, mis erilise moraalise emotsioonina paigutub motiivi staatusesse, on Kanti poolt nimetatud *austuseks* (*Achtung*) – seda eelkõige moraaliseaduse vastu. Kas austus seaduse vastu hõlmab austust seaduse looja vastu, austust esimese isiku vastu *ego* tähenduses? Subjektikesksus on esimesest isikust lähtumine. Austus on seotud esimese isikuga ja on enesereflektiivne.

Kant püüab mõista ja selgitada, kuidas moraaliseadus kui puhta praktilise

mõistuse seadus saab olla tegutsemisajend. Kant otsib vahendajat puhta mõistuse ja tegude vahel ja jõuab austuse kontseptsioonini. Kerner (1996: 147) esitab Kanti seisukoha, mille järgi austust võib nimetada „ratsionaalseks tundeks“, sest see hõlmab kontseptsiooni või otsustust tegutsemiseks. Samas on tegemist *subjektiivse* tundeaga, mis ei anna meile teadmisi objektist. Kerner (1996: 148) esitab Kanti väite, mille järgi „*see* emotsioon hõlmab *a priori* mõisteid ja otsustusi“.

Subjekti kui moraali aluse käsitlemisel on oluline osa südametunnistusel. „Teadlikkus inimese *sisemisest kohtust* („mille ees tema mõtted süüdistavad või õigustavad üksteist“) on *südametunnistus*. Igal inimesel on südametunnistus ja ta tunneb, et teda jälgib sisemine kohtunik ning see võime valvata seaduse järgimist ei sõltu *tahtest* (suunast), vaid on talle kaasasündinud.“ (MM, 4: 103-4)

Kanti järgi on südametunnistus puhas praktiline mõistus. Südametunnistuse kohtus peab inimene endast mõtlema kui kaksikisikust, kellest üks on ratsionaalne ja annab moraaliseaduse ja teine isik on meeltemaailma kuuluv ja tema suhtes rakendatakse seadust. Südametunnistus metafoorses tähenduses on kõlbelise *ego* väljendus. *Alusepanekus* on südametunnistusel kohtumõistja roll väliste valede üle ja *Kommete metafüüsikas* inimese sisemiste valede üle.

Wood (2008: 18) toob esile Kanti formuleeringu „egoisti“ kohta, mille järgi *vastandina ratsionaalsele isikule on ta kinni iseenda mõtetes, on võimeline tähelepanu pöörama ainult iseenda eesmärkidele ja huvidele, see on isik, kes ei suuda midagi näha teiste seisukohalt*. Oma antropoloogia loengutes eristab Kant (2007: 240-241) loogilist egoisti, esteetilist egoisti ja kõlbelist egoisti ja väidab, et egoismi opositsioon saab olla ainult pluralism. Samas toob Kant *pluralismi* mõistelise tähenduse, milleks on mõtlemisviis, mille järgi inimene ei saa kontsentreeruda endale kui maailmale, vaid pigem peab juhinduma arusaamisest, et ta on kõigest üks selle maailma kodanikest.

Kant eristab enesearmastusega seotud käitumise motiivid moraalse hindamise printsiibi läbinud motiividest. Eneseaustus tähendab Kanti järgi enese ülendamist mõistusolendiks, kelle iseenda mõistuse poolt loodud moraaliseadusele inimene end allutab. Nii on ülendamine ja allumine moraaliseaduse kaks poolust. Osalemine moraaliseaduse loomises on inimese jaoks motiiv moraaliseaduse järgimiseks.

Seaduse loomine subjekti poolt annab talle autoritaarse positsiooni, kuid ei võta vabalt tahtelt võimalust allumisest loobuda. Seepärast nõuab moraalne käitumine Kanti järgi sündi, mida toob endaga *kohustus*, mis tähendab *toimimise paratamatust austusest seaduse vastu* (GMS, 4: 400).

1.5. Inimsuse austus

Eelnevas alapeatükis käsitletud eneseaustuse mõiste on tihedalt seotud austusega *inimsuse vastu* ja Kant sõnastab selle kategoorilise imperatiivi inimsuse vormelina:

„Toimi nii, et sa inimkonda nii iseenese isikus, kui ka ükskõik kelle teise isikus, suhtuksid alati kui eesmärki ja mitte kunagi kui üksnes vahendisse“ (GMS, 4: 429).

Seostamata austust inimese elamisega erinevas religioosses, kultuurilises või ajaloolises keskkonnas, kannab see lugupidamist indiviidi kui *mõistuse* kandja vastu, kes on subjekt moraaliseaduse loojana. Seega hõlmab Kantil austus kaasinimese vastu austust moraalil vastu kaasinimese sees, tema võimet hinnata maksime kategoorilise imperatiivi printsiibi alusel ja tegutseda moraalselt.

Kerner (1996: 158) toob esile Kanti seisukoha, mille järgi kõlbluse ülimald aluseks on mina kui *asi iseenesest*, mille empiiriline tundmaõppimine on võimatu. Me saame teada üksnes seda, mida meie mõistus vastu võtab, kuid mõistuse enese tegevus jääb tabamatuks. Samas on Kanti järgi kõlbluse alusmüüriks iseenda vastu ausolemise hoiak.

Seadusandev tees on seotud inimloomuse *väärrikusega* ja Kant sõnastab selle järgnevalt: „Inimsuse väärikus sisaldab võimet luua universaalset seadust“ (GMS, 4: 440). Ratsionaalne tegutseja seadustab kõrgeima regulatiivse printsiibi, mis rakendub käitumisele ja autonoomsena omab ta võimet anda seadusi läbi oma vaba tahte. Kant peab vajalikuks *kõigisse* mõistusolenditesse suhtuda kui „inimolenditesse, kes omavavad vaba tahet“ (GMS, 4: 455). Tahte autonoomia on ratsionaalse loomuse väärrikuse baas.

Kant eristab ta upsakuse mõiste, mis on seotud toimija isikliku sooviga hinnata

oma väärtust teistest kõrgemaks. Kant väidab, et upsakus toob kaasa *esimese isiku egoismi*, mille järgi tegutseja annab välja seadusi, mis baseeruvad tema enda kalduvustel ja on suunatud *teiste* käitumise juhtimisele: see väljendab soovi, et teised teeniksid ja kaitseksid esimese isiku huve (Reath 2006: 15). Upsakus suurendab esimese isiku heaolu, kuid jääb väliseks ajeks neile, kelle tahe on allutatud välise autoriteedi mõjule. Järgnevalt vaatlen kategoorilise imperatiivi intersubjektiivset dimensiooni.

2. Kategoorilise imperatiivi intersubjektiivne dimensioon

Kant ühendab mõistuslikud olendid nende endi poolt antud seaduste kaudu süstemaatiliseks *eesmärkide riigiks*. Selline ideaalne olukord kannab endas mõtte-eksperimenti vormi ja ei ole teostunud mitte ühegi ühiskonnamudeli kasutamisel. Kant ei käsita *eesmärkide riigi* mõistet empiirilises tähenduses, vaid transsendentaalse konstruktsiooni tasandil. Intersubjektiivne dimensioon tähendab seda, et lisaks inimesele endale eeldatakse ka teiste mõistusolendite olemasolu.

Kant käsitleb inimest selliselt, et ta on kõlbeliselt kohustatud oma tegudega kaasa aitama moraalselt hüvelise eesmärgi saavutamiseks, milleks on ideaalne *eesmärkide riik*. Kant formuleerib: „Eesmärk iseeneses riigi vormel: iga mõistuslik olend peab tegutsema nii, nagu oleks ta oma maksimumi läbi alati seadusandev liige eesmärkide riigis“ (GMS, 4: 438).

Kanti järgi on inimese tegutsemise motiiviks iseenda mõistuse poolt antud moraaliseadus, millele inimene end vaba tahte järgi allutab. Kategoorilise imperatiivi protseduuri läbinud printsiibid saavad seaduse staatuse ja loovad toimijatele põhjuste baasi, mida aktsepteerida normatiivsete implikatsioonidena. Seadused kui normid reguleerivad mõistusolendite käitumist.

Vabadus ja seadustele allumine on seotud riigi iga liikme vabaduse ja sõltumatusena. Kui seadus sisaldab sundust, jääb inimesele vabadus sellele seadusele kas alluda või mitte. Olukorras, kus ühiskonna liikmed osalevad seadusloomes, tekib neil kohustus enda poolt loodud seadustele alluda. See suurendab kaitstust väliste mõjurite vastu nii üksikisiku kui ühiskonna tasandil.

Kui tegutseja ei ole seadusandjal positsioonil, siis ei ole tal moraalset kohust alluda seadustele, mille loomisest ta ise ei ole osa võtnud. Seadusandja võib kontrollida või manipuleerida subjekti käitumisega, aga ta ei saa teda panna käituma puhta mõistuse autoriteedi poolt antud viisil, mis seob toimijat läbi iseenda tahte. Subjekti tegevus ei vasta seadusandjale eeldatud viisil, kui normatiivse seaduse allikas asub väljaspool seadusandja tahet.

Kategorilise imperatiivi intersubjektiivne dimensioon haakub tihedalt kohuse mõistega enda ja teiste vastu, hõlmates kohuse mõju mõistusolendite kui ühiskonna liikmete sotsiaalsele interaktsioonile ja vastastikusele mõjule käitumises.

2.1. Kohused enda vastu

Austus inimese enda kui moraaliseaduse looja vastu on Kanti väärtushinnangute skaalal primaarsel positsioonil. Mõistuse praktilise kasutuse tulemusel loodud moraaliseadus ei ole mõjutatud meelelistest ajedest ja inimese kohus on seda seadust austada – nii endas kui teistes mõistusolendites ja kohuse kaudu seadustab ta põhjuse tegutsemiseks.

Kohused enda vastu võtavad Kantil antinoomia vormi, tuues kaasa eristuse *noumeni* ja *fenomeni* vahel, sest kui vaadelda inimest mõistusega loodusolendina – *homo phenomenon* – ja samal ajal tuleb temast mõelda *isiksusest* kui olendist, kellel on *seesmine vabadus* (*homo noumenon*), siis toob see kaasa vastuolu (MM, 6: 417). Antinoomia vormis on toimija nii see, kes on piirangutega seotud kui ka see, kes on siduja. Olles kohusele subjekt, on toimija samal ajal sellele kohusele allutatud objekt. Kant väidab, et enesepiirang on aluseks kohusele enda vastu ja see omakorda on aluseks kõigile teistele kohustustele. Kant sõnastab: „Kohus mistahes subjekti suhtes on moraalne piirang subjekti tahte poolt“ (MM, 6: 442).

Ainult transtsendentaalselt vabana saab vaadelda end subjektina kohuse suhtes. Kant väidab, et nii kaua kui vaatleme inimest loodustähenduses (kui fenomeni), ei saa me kaalutleda kohuse kontseptsiooni üle (MM, 6: 418). Seadusandev võime on iseendal noumenina – kui inimsusel või isiksusel – kehtestada nõudmisi, valikuid ja hoiakuid. Kohused iseenda vastu nõuavad toimijasse suhtumist kahel erineval viisil.

Reath (2006: 240) tõstab esile Kanti vaate, mille järgi toimijat, kes on subjekt kohuste suhtes, tuleb pidada nende seadustajaks ja sellest tuleneb, et subjekt ja seadusandev positsioon asuvad samas toimijas. Seega võib subjekti positsiooni vaadelda seadusandja positsioonina ja toimijat kui *noumenit*, kes on mõlemad – nii kohuse subjekt kui ka allikas. Kant nimetab moraaliseadust kausaalseks seaduseks iseendale.

Rivera (2006: 97) toob esile Kanti poolt kohuste jaotamise perfektseteks ja imperfektseteks. Kant eristab täiusliku kohusena iseenda vastu – enesetapu keeldu –, ja kohusena teiste vastu –, valeliku lubaduse keeldu. *Alusepanekus* tähendab valetamise keeld kohust teiste vastu. *Kommete metafüüsikas* tähendab Kantil valetamise keeld kohust enda vastu, sest valetamine hävitab mind kui kõlbelist subjekti. Tõe rääkimisel on moraalset subjekti konstitueeriv funktsioon. Kanti järgi on keeld jätta arendamata oma võimed – ebatäiuslik kohus iseenda vastu. Ja keeld olla ükskõikne võõra häda vastu – ebatäiuslik kohus teiste vastu.

Hinnates enesehävitamise maksimumi läbi kategoorilise imperatiivi protsessi, ei saa inimene soovida, et see saaks paratamatuks ja universaalseks printsiibiks, mida peaksid seadusena järgima kõik mõistuslikud olendid. Seevastu enese elu säilitamise printsiip, mis keelab enesetappu, on Kanti hinnangul kooskõlas moraalseadusega ja on perfektne kohus enese vastu. Enesetapu keeldu kirjeldab formuleeritud seadus kui „limiteeritud (negatiivset) kohust“, mis „keelab inimolendil tegutseda vastu oma loomupärast eesmärki ja niisiis peab ta tegutsema kooskõlas oma moraalse *enese-säilitamisega*“ (GMS, 4:419).

Peale piiravate reeglite eristab Kant inimese aktiivset loovust arendavad reeglid. Vogt (2008: 228) toob esile Kanti poolt formuleeritud kohuse iseenda vastu, mis käsib tunda iseennast. Ebatäiuslik kohus iseenda vastu: keeld jätta arendamata oma võimed, on Kantil formuleeritud täpsemalt: „Inimesel on kohus iseenda vastu arendada oma loomupärasteid võimeid (hingelisi, vaimseid ja kehalisi võimeid), mitmekülgsete eesmärkide tähenduses“ (MM, 1991: 239).

Toimides loomuannete unarusse jätmise maksimumi järgi ei saa inimene tahta, et sellest saaks universaalne seadus. Kerner (1996: 119) toob esile Kanti seisukoha, mille järgi me ei saa soovida üldist jõudeolekut, „sest mõistusliku olendina soovib inimene paratamatult, et tema võimed oleksid arendatud, sest nad teenivad teda ja on talle antud kõiksugu eesmärkide saavutamiseks“. Kerneri seisukoht põhineb Kanti arvamusel, et mõistus ise on sisendanud inimesesse tsivilisatsiooni- ja kultuuriigatsuse (Kerner 1996: 119). Kohused enda vastu on Kanti järgi fundamentaalsemad kui kohused teiste vastu.

2.2. Kohused teiste vastu

Kohused teiste vastu tulenevad inimese kui liigi sotsiaalsest eluviisist, mis eeldab inimestevahelist suhtlemist ja koostööd. Kant formuleerib *eesmärkide riiki* kui „erinevate mõistusolendite süsteemset ühendust läbi ühiste seaduste“ ja selline ideaalne sotsiaalne korraldus toimijate vahel on juhitud moraaliprintsiipidest (GMS, 4: 433). Selleks, et niisugune ühiskond toimiks, on vaja seadusi, mida tema liikmed järgiksid.

Autonoomia rakendamine eeldab ühiskonnaliikmetelt võimet järgida reegleid, otsustada nende kasutamise üle ja kanda vastutust nende eest. Kuigi reeglid võivad inimeste vabadust piirata negatiivses tähenduses, omavad nad kaitsvat funktsiooni liikmete omavaheliste konfliktide korral ja omavad tähtsust loovate aktiivsuste soodustamisel.

Kanti täiuslik kohus teiste vastu keelab valeliku lubaduse andmist, sest kellel on mõttes anda valelik lubadus teisele, tahab teist inimest tarvitada *pelgalt vahendina*, ilma et too eneses ühtlasi eesmärki kätkeks (GMS, 4: 429). Tahte autonoomiast lähtudes saab inimene tegutseda maksimi järgi, mille tema enda puhas praktiline mõistus on hinnanud universaalse ja paratamatu seaduse vääriliseks. Nii loob lubaduse pidamine autoriteedi, millel on siduv kohustus teiste suhtes.

Kanti ebatäiuslik kohus teiste vastu keelab olla ükskõikne võõra häda suhtes ja sellega on seotud kohustus aidata edendada teiste inimeste õnnelikkust (MM, 6: 385). Kant ei seo kohust teisi aidata kuldse reeglga, millest tulenevalt aitaja läheb appi hädasolijale retsiprookse eesmärgiga: saada ise aidatud, kui ta peaks samuti hätta sattuma. Pigem annab Kant moraalsete väärtuste otsusele, mille inimene on omaks võtnud läbi kategoorilise imperatiivi printsiibi arutlusprotsessi, olles valmis aitama ka siis, kui niisugust situatsiooni tekkinud ei ole ja aitama ilma kindla eelistuseta ükskõik missugust inimolendit, kes on hätta sattunud. Ometi on inimese käitumine mõjutatud lisaks moraalsetele motiivile ka mitte-moraalsetest ajedest.

2.3. Valikute mõjutamine

Kant hindab oluliseks moraalset motivatsiooni üldise motivatsiooniteooria mõistmises. Inimese käitumise mõjutamist mitte-moraalsete emotsionaalsete ajenditega ei seosta Kant ainuüksi heaolu ja naudinguga saavutamiseks, vaid mitte-moraalsed mõjurid võivad olla ka viha ja raev, mis viivad vägivaldse käitumiseni toimija poolt.

Valikute mõju ei tulene ainult ajede afektiivsest tugevusest, vaid *väärtusest*, mida tegutseja neile omistab. See oleneb vaba tahte poolt varasematest samal tasandil omaks võetud maksimumidest, mis on sisaldanud sobivat põhjust tegutsemiseks.

Enesekeskse käitumise korral seab indiviid oma tegevuse printsibiiks *egoismi*, mis tähendab toimimisel lähtumist ainult subjektiivselt tunnustatud põhjustest. Välisel hindamisel võib tegevus jätta moraalselt toimijaga sarnase käitumismustri, varjates toimija tegelikke mitte-moraalseid motiive.

Kant eristab *huvi* erinevaid tähendusi, tuues esile heteronoomse huvi, mis on seotud meeleliste mõjutustega. Kant eristab moraalset huvi, mis on seotud seadustega, mis kehtivad meile kui inimestele ja on sündinud meie tahtest kui intelligentsist ja on seotud meie *päristise isega* (GMS, 4: 461). Samas peab Kant oluliseks, et mõistus ei otsiks kommeteale meeltemaailmast motiivi ja empiirilist huvi.

3. Alison Hillsi egoismivormid

Kanti eetika käsitlemisel toon võrdluseks sisse kaasaegse filosoofi Alison Hillsi seisukohad moraali ja egoismi kohta. Teoses „The Beloved Self“ (2012) laseb Hills esitada egoismil väljakutse moraalile. See väljakutse on lausa teose alapealkirjana sõnastatud: *Morality and the Challenge from Egoism*.

Hills hindab moraali autoriteeti kõrgeks ja peab seda moraalifilosoofia Pühaks Graaliks. See võrdlus kannab endas metafoori tähendust, sest nii nagu Püha Graali saladus jääb inimesele kättesaamatuks, jääb seda ka moraali olemus. Moraaliekspertide seisukohad ei ole Hillsi jaoks lõpuni veenvad ja ta asub moraali kaitsma paradoksaalsel viisil. Nimelt sel teel, et laseb esitada egoismil moraalile väljakutse.

Teose esimeses osas eristab Hills ratsionaalse egoismi, mida kasutab egoismi baasmõistena. Sellest tuletab ta alavormid, milleks on standard-egoism, kantiaanlik egoism ja voorusegoism. Hills konstrueerib eripäraselt egoismi hübriidvormid, mille moodustamiseks võtab ta detaile kolmest ajalooliselt tunnustatud moraaliteooriast, milleks on vooruseetika, utilitarism ja Kanti eetika. Selliselt tekitatud moraali variversioonid on Hillsi hinnangul tugevamad ja suudavad moraalile jõulisema väljakutse esitada.

Hillsi teose teises osas käsitleb autor moraalsusega seotud probleeme ja kolmandas osas kaitseb moraalsust egoismi väljakutse eest. Hillsi moraalsuse kaitse argumentatsioon ei ole käesoleva bakalaureusetöö teemaks. Olen seadnud eesmärgiks Kanti eetika uurimise ning Hillsi teost vaatlen vaid ulatuses, kus ilmneb, kuidas Hills tõlgendab Kanti, kasutades tema moraalifilosoofiat egoismi erivormide konstrueerimisel ära.

Konkreetsemalt vaatleb Hills moraali kolme põhiteooriat, milleks on teo tulemusele orienteeritud utilitarism, Kanti deontoloogiline kohuse-eetika ja voorustele tuginev vooruseetika. Moraalile vastandpositsioonile asetab ta egoismi. Egoismi baasmõistena kasutab Hills „ratsionaalset egoismi“.

Hills (2012: 14) selgitab selgesõnaliselt, et ta tegeleb oma teoses ainult ratsionaalse egoismiga kui väljakutsega moraalile praktilisele autoriteedile ja viited

„egoismile“ on alati viited „ratsionaalsele egoismile“.⁵ Hillsil (2012: 14) tähendab ratsionaalne egoism toimimist iseenda huvidest lähtudes ja teisi põhjusi tegutsemiseks ei ole.

Mõistelises tähenduses hõlmab Hillsil „ratsionaalsus“ pigem „instrumentaalsust“, olles enesehuvist lähtuva tegutsemise aluseks. Hills esitab küsimuse inimese huvide kohta ja vastab sellele õnnelikkuse väärtustamise läbi. Õnnelikkusest lähtuvat tegutsejat nimetab Hills standard-egoistiks ja õnnelikkusel baseeruvat teooriat standard-egoismiks. Hills (2012: 19) peab standard-egoismi puhul tegutseja põhjuseks soovi maksimeerida iseenese õnnelikkust, eirates teisi tegutsemise põhjusi.

Hills toetab seisukohta, mille järgi õnnelikkus on hüve, mida on kasulik taotleda ja õnnelikkusega üritab ta ühendada ka kolme käsitlemist leidvat moraaliteooriat. Hillsil on egoismi poolt moraalile esitatud väljakutse arendamist leidnud hübriidteooriate loomise kaudu. Nendes ta liidab enda poolt formuleeritud egoismi alavormidele komponente erinevatest moraaliteooriatest.

Kanti eetikast eristab Hills „õnnelikkuse printsiibid“. Ta loob nende printsiipide baasil standard-egoismi. Reath (2006: 42) toob esile Kanti seisukoha „õnnelikkuse printsiipide“ kohta, mis tähendab, et spetsiaalse arutlemise mudeli toimimise kaudu tuleb inimesel valida tegutsemiseks kõige tugevam soov ja tegutseda niisuguse maksimi järgi, mis annab individuaalselt maksimaalse rahulolu.

Hills (2012: 42-43) toob sisse standard-egoismi kantiaanlikud versioonid, millest esimese korral on tegutseja motiiv iseenda õnnelikkus ja harmoonia ning teise versiooni korral on tegutsejal lubatud valida ihad (soovid) endale eesmärgiks. Kuigi Kanti seisukoht empiirilise egoismi suhtes on pigem kohuse-eetikale vastanduv, eelistab Hills konstrueerida teooria, milles ta kasutab kantiaanlikku terminoloogiat.

Olen seadnud töö kirjutamisel eesmärgiks inimese toimimise motiivide uurimise ning moraalil ja egoismi varjatud vormide kajastamise, seetõttu analüüsin lisaks

⁵ *In this book I am concerned only with rational egoism as a challenge to the practical authority of morality, so references in this book to „egoism“ are always references to „rational egoism“.*

eeltoodud kantiaanlikele versioonidele veel Kanti eetikast võrsunud või täpsemalt öeldes – Hillsi poolt arendatud - kantiaanlikku egoismi.

Kantiaanliku egoismi hübriidsus kujuneb sellest, et Hills võtab teooria aluseks Kanti inimsuse vormeli, eraldades sellest inimese kui eesmärk-väärtuse. Hills (2012: 59) sõnastab *kantiaanliku egoismi vormeli*, mis kohustab humaansust alati kasutama iseenese isikus kui eesmärki ja mitte ainult kui vahendit. Hills võtab aluseks kohused enda vastu. Ta jätab vormelist välja kohused teiste vastu. Erinevalt Kanti eetikast seab Hillsi *kantiaanliku egoismi* vormel tegutsemise motiiviks toimija iseenese huvid.

Teine suur väljakutse, mille Hills laseb egoismil esitada moraalile, on voorus-egoismi vastandamine vooruseetikale. Pojmani (2005: 258) järgi on vooruseetika moraalibaas, mille järgi on oluline mitte ainult teha õiget asja, vaid ka omada hea olemiseks ja õigesti toimimiseks tarvilikke kalduvusi, motivatsiooni ja emotsioone. Aristoteelse *Nikomachose eetika* järgi on inimese funktsiooniks kasutada mõistust hea elu (*eudaimonia*) saavutamiseks (Pojman 2005: 260).

Hills toetub eetika vaatlemisel neo-aristotellikule positsioonile ja Aristoteelse poolt eristatud voorustele – vaprus, mõõdukus, heldus (õilsus), õiglus – , vastandab ta egoist-voorused. Hills (2012: 77) nimetab egoist-voorusteks iseloomujooni, mis soodustavad mitte-moraalset toimimist rohkem, kui mistahes teised karakterjooned. Egoist-voorustena eristab ta: egoist- vaprust, egoist-õiglust, egoist-mõõdukust ja egoist-heasoovlikkust. Kas on tegemist eetika ja egoismi selgepositsioonilise vastandamise või Hillsi poolt konstrueeritud hübriidteooriatega, seda vaatlen järgmises alapeatükis.

3.1. Hillsi egoismivormide risoom

Hills toob esile erinevad egoismi alavormid ja võtab aluseks lähtumise enese-huvist ja õnnelikkuse printsiibist. Egoismiõpetuse omapärana loob Hills hübriidmõisted, millega ühendab erinevate egoismi- ja moraaliteooriate osad, andes neile algmõistest erineva tähenduse. Ratsionaalset egoismi kasutab Hills egoismiteooria baasmõistena ja selle alavorme nimetan piltliku kujundina risoomiks. Ratsionaalsest egoismist tõukuvad voorusegoismi, kantiaanliku egoismi ja standard-egoismi laseb Hills kujuneda risoomi

alavormideks.

Voorus-egoismi alateooriatena eristab Hills mitte-moraalset egoismi, formaalset (moraalset) egoismi ja retsiprookset moraali-egoismi. Voorusegoismi versioonina, mis sõltub inimese enese-huvist, toob Hills esmasena välja *mitte-moraalse egoismi*, mille järgi arusaamine voorusest sõltub sellest, missuguseid iseloomuomadusi enese-huvi jaoks edendatakse ja nii sõltub vooruseks kvalifitseerumine enese-huvist (Hills 2012: 70). Mitte-moraalse egoismi teooria devalveerib vooruse tähendust, andes võimaluse mistahes karakteromadusi pidada voorusteks, kui need edendavad toimija enese-huvi.

Seevastu *formaalne (moraalne) egoism* hõlmab arusaama, et igasuguse vooruse edendamine on inimese enese-huvides (Hills 2012: 70). Formaalne egoism satub vastuollu enese-huviga, sest järgides voorust, milleks võime valida näiteks vaprust, ei saa me välistada tegutseja kahjustamist ja isegi surma, mis on otseses vastuolus enese-huviga.

Hübriidteooriana eristab Hills *retsiprookset moraali-egoismi*, mille järgi voorused on piiratud enese-huvi edendavate karakterjoontega ja samas inimese enese-huvi on piiratud voorustega (Hills 2012: 71). Retsiprookne moraali-egoism modifitseerib nii vooruseid kui enese-huvi ja nii toovad voorused selle kontseptsiooni järgi kaasa enese-huvi. Kui tavapäraselt voorused toetavad õitsengut ja teevad head inimloomusele, siis Hills eristab *egoist-vooruseid*, mis soodustavad mitte-moraalset õitsengut.

Vaadeldes egoist-voorusi täpsemalt, võib egoist-mõõdukuse näiteks tuua ülesöömise vältimise, sest egoist mõistab, et tervislike eluviisidega ja mõõduka toitumisega saab ta hoiduda enda kahjustamisest. Egoist mõistab, et hea tervis on tema enda huvides olev väärtus.

Hills eristab egoist-vaprust, mis tähendab ohu puhul kindlate riskide võtmist sobival põhjusel. Ohule astub voorus-egoist vastu siis, kui riskide võtmine on seotud tema enese huvidega, et kaitsta iseenda mitte-moraalseid huve, aga see võib väljenduda ka nende inimeste kaitsmises, kellel on rohkem jõudu ja relvastust, et tulla appi egoisti vara kaitsma. Egoist-vooruste puhul tuleb silmas pidada, et tegemist on legaalse tegevusega, mitte eetiliste tegevusega. Väliselt on teod kooskõlas moraaliseadusega, aga teod ei lähtu kohusest.

Egoist-heasoovlikkuse näitena abistab voorus-egoist abivajajaid siis, kui aitamine ei kujune talle liiga kulukaks ja kui aitamine tugevdab tema enda positsiooni ühiskonnaas. Voorus-egoist on huvitatud teiste inimeste abist iseenda hättasattumise korral.

Hills eristab egoist-õiglust, mille näitena voorus-egoist järgib teistele selle andmist, mis neile kuulub, sest teiste inimeste omandi kaitsmine tagab edaspidi egoisti enda omandi kaitsmise ja lubadustest ja lepingutest kinnipidamine tagab tulevikus voorus-egoistile teiste poolt antud lubaduste täitmise. Hillsi (2012: 77) järgi baseerub egoist-voorustel ratsionaalse vooruse egoism.

*Vahekokkuvõtteks analüüsin sõna „ratsionaalne“ erinevat tähendust Hillsil ja Kantil. Hillsil on sõna „ratsionaalne“ tähendus „instrumentaalne“ (teatud huvide rahuldamiseks), Kantil seevastu „seadusandev“ (puhas praktiline mõistus on seadusandev). Sellest eristusest tuleneb, et on mõistlik kasutada voorusi egoisti huvide rahuldamiseks, egoisti õnnelikkuse saavutamiseks. „Seadusandev“ tuleneb mõistuse poolt antud moraaliseadusest ja mõistuse käskude järgimine ei taga toimijale õnnelikkust ega oma-huvide rahuldamist. „Ratsionaalne egoism“ Hillsi järgi tähendab „instrumentaalset egoismi“. Kanti järgi tähendab „ratsionaalne“ mõistusprintsipi, mis on võetud mõistusest, mis on sõltumatu ja puhas meelelisusest, tunnetest.

3.1.1. Egoismi väljakutse utilitarismile

Hills laseb egoismil esitada kolmanda väljakutse moraalile, võttes vaatluse alla utilitarismi. Hills (2012: 23) sõnastab *ratsionaalse utilitarismi*: „Igal tegutsejal on põhjus maksimeerida üldist õnnelikkust ja alus selle põhjuse jaoks on üldine õnnelikkus (või see, et üldine õnnelikkus on hea)“. Hillsi kasutuses on „ratsionaalne“ mõistliku tähenduses ja kuigi utilitarism on moraaliteooria, kannab siin ratsionaalne endas egoismi olemust, lähtudes enese-huvist. Tõsi küll, see enese-huvi hõlmab *üldist* inimeste hulka, kelle õnnelikkust maksimeerida, aga see ei hõlma *kõiki* inimesi. Kanti kategoorilise imperatiivi arutlemisprotsessi kasutades ei saa me soovida, et *ratsionaalse utilitarismi* aluseks olev maksim saaks üleüldiseks seaduseks.

Veel püüab Hills (2012: 30) lahendada konflikti enese-huvi ja moraali vahel,

sõnastades *ratsionaalse utilitarismi egoismi-mõjutustega* teooria, mille järgi igal inimesel on põhjus maksimeerida kaalutud kombinatsioonis igäühe õnnelikkust koos omaenese õnnelikkusega ja teisi põhjusi tegutsemiseks ei ole. Teooria nõrkuseks on asjaolu, et see jätab ebatäpseks *kaalutud kombinatsiooni*, kuidas kaaluda üksiku ja kõigi õnnelikkust.

Lisaks eeltoodud hübriidteooriatele esitab Hills utilitarismile väljakutse standard-egoismi kujul. Utilitarismi ja standard-egoismi ühisosa moodustab asjaolu, mille järgi ainult õnnelikkus on tegutsemise põhjuse allikas ja igal tegutsejal on põhjus maksimeerida õnnelikkust. Vastuolu kahe teooria vahel tuleneb sellest, et standard-egoismi järgi on lubatud maksimeerida omaenese õnnelikkust, kuid utilitarismi puhul enamuse õnnelikkuse printsiip ei taga iga inimese õnnelikkust. Nii võib enamuse õnnelikkuse maksimeerimiseks lubatud valetamine põhjustada kogukonna vähemusse jääva osa ebaõnne.

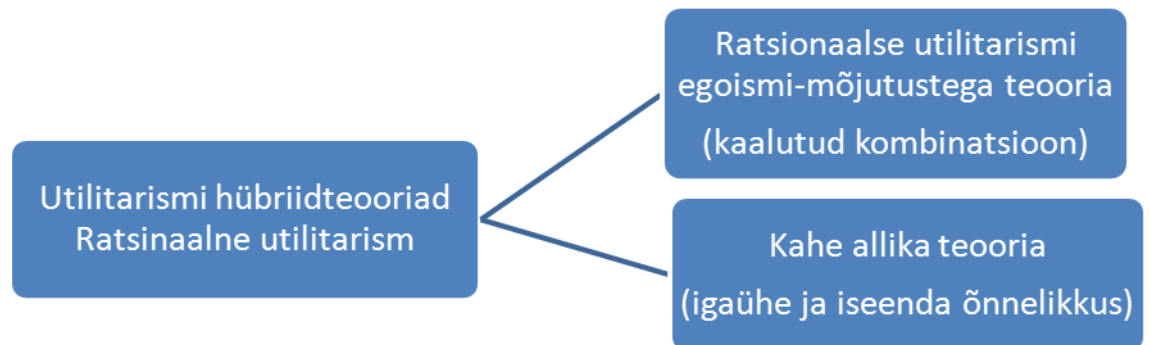
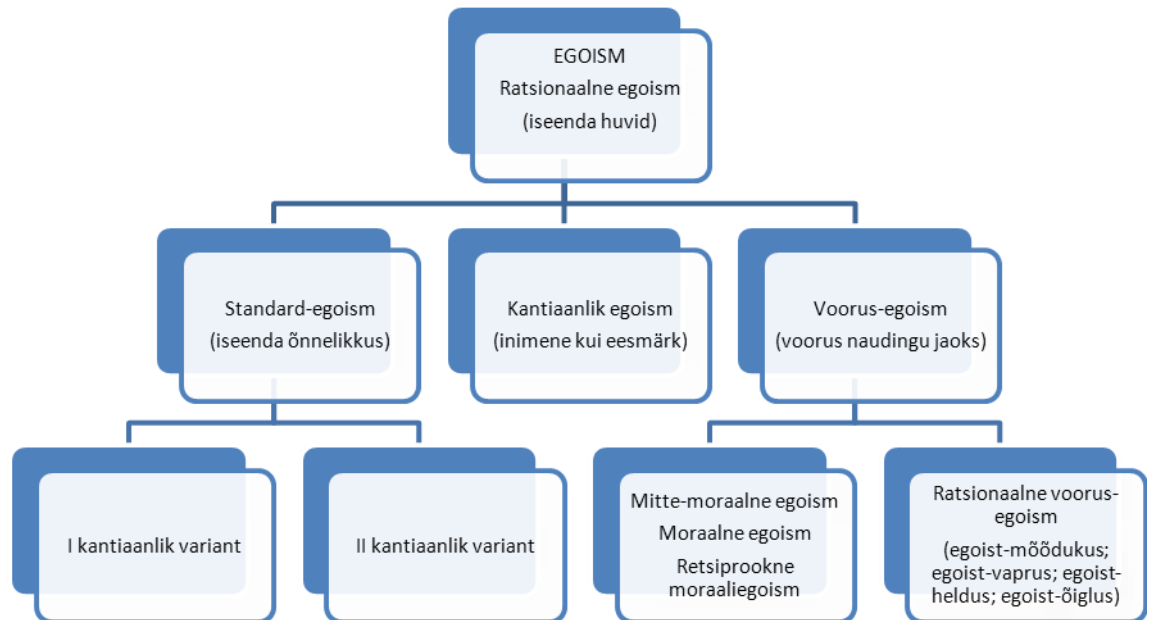
Püüdes vähendada lõhet egoismi ja moraali vahel sõnastab Hills (2012: 31) *kahe allika teooria*, mille järgi igal tegutsejal on moraalne põhjus maksimeerida igäühe õnnelikkust ja enese-huvi põhjal maksimeerida iseenda õnnelikkust ja rohkem põhjusi tegutsemiseks ei ole. See teooria tekitab vastuseta küsimuse olukorrast, kus tegutsejal tuleb lähtuda kahest allikast ja otsustada, kas iseenda huvides tegutsemine on igäühe huvides tegutsemine ja kui see nii ei ole, siis mis saab enese-huvides tegutsejast, kui ta peab pühendumata teiste inimeste huvide kaitsele.

Hills (2012: 89) väidab, et egoism võib võtta laia varieeruvusega vorme ja olla mitmepalgeline. Hills kinnitab moraali variversioonide olemasolu: „Igal moraaliteoorial on tõenäoliselt olemas oma egoist-vari, milles igäühel on erinev vaade enesehuvile ja erinev kontseptsioon tegutsemise põhjustest“ (2012: 89).⁶

Järgnevalt kujutan ratsionaalse egoismi ja ratsionaalse utilitarismi risoomi.

⁶ *Every moral theory probably has its own egoist shadow, each with a different view of self-interest and a different conception of reasons for action.*

3.1.2. Egoismirisoom ja utilitarismi hübriidvormid

Eeltoodud risoom iseloomustab Hillsi teooria-arendust, milles on hübriidvormide loomisega püütud ühendada Kanti kohuse-eetikat, utilitarismi ja vooruseetikat egoismiga. Selleks on baasteooriale konstrueeritud juurde vastaspositsioonil asuva teooria komponente. Tulemuseks on ratsionaalne egoism (koos alateooriatega) ja ratsionaalne utilitarism (koos alateooriatega).

3.2. Egoism ja moraal – paralleelid või ristujad?

Inimese dualistliku olemuse mõlema poole võrdlemine viib otsima paralleele, aga ei välista ka ristumisi. Võrreldes egoismi- ja moraaliteooriaid tuleb tõdeda, et ranget piirjoont nende vahele pole alati võimalik tõmmata. Nii evib standard-egoism, mille järgi igal inimesel on põhjus maksimeerida omaenese õnnelikkust, sarnasust utilitarismi moraaliteooriaga, mille järgi igal inimesel on õigus maksimeerida üldist õnnelikkust.

Tihe seos egoismi ja moraalil vahel ei välista moraaliteooriate sisemist ja moraaliteooriate vahelist vastuolu. Nii väidab Vogt (2008: 223), et Kanti voorusdoktriini järgi iseenda mittemoraalsete võimete ja talentide arendamine piirab kohustuste täitmist teiste ees. Pogge (1998: 192) toob välja seisukoha, mille järgi inimese *tahtmine* ja *soovimine* maksimi universaalseks muutmiseks võivad erineda. Kuigi maksim võib kategoorilise imperatiivi kaalutlemise protsessi läbides kvalifitseeruda *üldisele seadusele* vastavaks, et tarvitse inimene *soovida*, et tema maksimi hakkaksid kõik teised inimesed järgima.

Kui standard-egoisti jaoks on tegutsemise põhjus tema *enese* õnnelikkus, siis utilitaristi jaoks on moraalsete tegutsemise põhjuseks *üldine* õnnelikkus. Ristumiskoht ratsionaalse utilitarismi ja Kanti moraaliseaduse vahel on *teised*, mis tähendab Kanti järgi ebatäiuslikku kohust *teisi* aidata. Seejuures on toimija käitumise motiiv puhtratsionaalne ega lähtu tundeist. Kanti järgi saab vaid ratsionaalne motiiv olla kõlbeline. Seevastu utilitarismi teooria järgi on *teised* seotud taotlusega *üldise* õnnelikkuse maksimeerimiseks.

Jõu ja jõukuse positsioonil asuv egoist võib õppida elama minimeeritud süütundega ja tal ei tarvitse olla põhjust teha seda, mis on moraalselt õige. On võimalik, et egoistil on põhjust tegutseda moraalselt õigesti mõnedes tingimustes, aga mitte kõikjal ja alati. Kant tegi kõlbluse puhul vahet tegudel, mis pannakse toime puhtalt kohusest lähtuvalt ja tegudel, kui kohust täidetakse omakasupüüdlikel ajendeil. Kui inimene teeb midagi, mis on moraalses mõttes õige, kuid teeb seda üksnes omaenese huvisid silmas pidades, ei ütle me, et ta on täitnud oma kohust kohuse enese pärast, ja ta ei pälvi moraalses mõttes kiitust.

Kant (GMS, 4:397) toob näite poepidajast, kes kohusekohaselt ei võta liiga

kõrget hinda kogemematult ostjalt, vaid hoiab üht kindlaksmääratud hinda kõigile, nii et laps teeb tema juures sisseoste sama hästi kui iga teinegi. Seega teenindatakse ausalt, kuid kaupmees teeb seda kasu saamise eesmärgil ja tegutsemine ei lähtunud kohusest ja seetõttu ei pälvi see moraalset heakskiitu.

Utilitarismi keskne mõte on, et moraal on vahend ülimalt suure saavutamiseks, mis on moraalist kõrgem. Kõlblus on lihtsalt selle suure saavutamise strateegia.

3.2.1. Moraalifilosoofia Püha Graal

Moraali tavatähenduse järgi on moraalil praktiline autoriteet (*practical authority*) – meil on põhjused (*reasons*) toimida nii, kuidas on moraalset õige ja mitte teha, mis on moraalset väärt ja mitte ainult sellepärast, et meie huvidest lähtudes on kasulik nii toimida (Hills 2012: 2). Ka moraalset käitumises tekib egoistil kiusatus teha tavamõistes moraalseks tunnustatud tegusid enesehuvist lähtuvalt. Mis on see põhjus, et olla moraalne? Hills jõuab moraalfilosoofia Püha Graali – moraali autoriteetsuse küsimuseni.

Kui moraalne olla on aluskomponent heast elust, siis Hillsi (2012: 1-3) poolt vaadeldud Glauconi müüdis karjase poolt leitud võlusõrmusest, oleks moraalne käitumine tähendanud loobumist heast elust hüvede mõistes. Loobumine kuningannast ja loobumine kuningriigist oleks halvendanud karjase hüvelist elu. Siit tuleneb küsimus, kas halb (hüvedevaene) elu ei vasta moraalsele elule? Teisalt ei too moraali järgimine alati hüvesid.

Hills (2012: 3) esitab Aristoteelse seisukoha, mille järgi hea elu juurde viib vooruste (sealhulgas õigluse ja aususe) omamine ja kaasaegsed voorusteoreetikud nõustuvad sellega. Samas nendib Hills, et Glauconi müüdis viis karjus Gygesi kuningriigi omamiseni pigem voorustest loobumine.

Kant hindas kõrgelt moraali autoriteeti. Hills (2012: 4) esitab Kanti väite, mille järgi ainult täiesti ratsionaalne isik (*fully rational person*) ei käitu kunagi ebamoraalselt. Egoist loob oma variandi heast elust ja voorustest vastandina voorusteoreetikutele ja Hillsi (*ibidem*) järgi loob ta paralleeli ka Kanti moraaliseadusele. Samas nimetab Hills seda kantiaanlikuks egoismiks (*Kantian egoism*).

Egoismi poolt kolmele moraaliteooriale esitatud väljakutse ei ole tõestanud moraali ülimuslikkust, kuid kõige tugevamale positsioonile asetub Kanti eetika. Kanti moraaliseaduse olemust käsitledes peatusin üldise seaduse vormelil, mille järgi saab kaalutleda, kas toimimiseks valitud maksim kvalifitseerub üldiseks seaduseks. Inimene on eluviisilt inimühiskonna liige ja Kanti poolt formuleeritud arutlemisprotsess annab igale inimesele võimaluse osaleda üldise seaduse loomisel ja eesmärkide riigi rajamisel.

Seejuures on Kanti eetika tugevus inimese enda kui subjekti seadusloomelisuus ja sellega kaasneb objektiks olemine iseenda poolt loodud seaduste täitmisel. Ühelgi eelpoolkäsitletud moraaliteoorial sellist tugevuspositsiooni ei ole. Nii utilitarism kui vooruseetika on mõjutatud välistest mõjuritest või seestmistest ajedest, kalduvustest ja emotsioonidest.

Käsitledes Kanti moraaliteooriat, tuleb mõista aluseeldust, millele see moraal toetub. Moraal on Kanti järgi puhta praktilise mõistuse loomine. Dualistliku inimloomuse *fenomeni* osa on nii välistele kui sisemistele mõjuritele avatud, inimese kui *noumeni* tahe transsendentaalses tähenduses on kogemusele hõlmamatu. See viimati mainitud noumenaalne pool teeb Kanti puhul võimalikuks kõnelda egoismist metafüüsilises tähenduses.

3.3. Egoism moraali variversioonina ja moraali metafüüsilise alusena

Kanti eetika on esimese isiku keskne – lähtub esimesest isikust. *Alusepanekus* tegeleb Kant moraalile metafüüsilise aluse otsimisega ja see redutseerub esimesele isikule. Esimene isik on Kantil mõistetud subjektina, *päristise isena*. Egoism fundamentaalses tähenduses on esimesest isikust lähtuv moraalifilosoofia. Esimese isiku moraalile aluse andmine – kas see on tõlgendatav egoismina? Kui on, siis kuidas?

Egoism seostub Kantil (2007: 240) esimese pöörde grammatilise vormiga kõnes: „Alates päevast, mil inimene hakkab kõnelema üteldes mina, toob ta oma armastatud ise, kus ta vaid saab, esile, ning egoism edeneb pidurdamatult /.../“.

Esimene isik keelepruugis toob nähtavale **ise** kui egoismi lähtekoha. Ent esimese isiku

kesksus ei pruugi koheselt egoismi tähendada. Otsustavaks kujuneb dualismi moraalifilosoofiline tõlgendus. Kant eristab mõistusolendil meelelist ja mõistuslikku poolt. Puhas mõistusolend kätkeb moraaliseid printsiipe ja on Kantil selles mõttes pääsetee egoismist. Ja kui esimese isiksuse kesksust saab siduda egoismiga, siis küsimus on, – mis tähenduses.

Kanti moraalifilosoofia on esitatud esimese isiku perspektiivist. Igasugune egoism on seotud esimese isikuga. Esimene isik on moraalifilosoofia alus. Subjektifilosoofias on egoismil erinevad tähendused. Esiteks antropoloogiline ehk moraalipsühholoogiline tähendus. Teiseks metafüüsiline tähendus. Sisuliselt on siin tegemist solipsismiga. Kant aga nimetab seda metafüüsiliseks egoismiks. Küsimuseks on, kas teine (teised inimesed) on metafüüsilises plaanis üldse olemas? Kant (2007: 242) väidab: „/.../ Kui küsimus oleks nimelt ainuüksi [selles], kas minul kui mõtlevale olendil oleks väljaspool minu olemasolu põhjust eeldada veel teiste, minuga koosluses olevate olendite terviku (nimetagem seda maailmaks) olemasolu, siis pole see teadus mitte antropoloogiline, vaid metafüüsiline.“

Metafüüsilises tähenduses egoismi defineerib ka Blackburn (2002: 410) kui **solipsismi**: Usk, et olemas on ainult mina ise ja minu kogemus. Solipsism tuleneb äärmusliku järeldusena kahest veendumusest: teadmine peab rajanema isiklikel sisemistel kogemusseisunditel; need aga ei ütle midagi välismaailma kohta.

Sisemiste kogemusseisundite kui sisemaailma reflekteerimise aluseks võtmine maailma üle otsustamisel toob endaga kaasa välismaailma eitamise ja viib mõtlemises solipsismini. Selline esimese isiku perspektiivist lähtuv mõttekonstruktsioon, mis välistab objektiivsust, on egoismi äärmuslik vorm.

Solipsismi teoreetilises filosoofias hoiab Kantil ära asja iseendast eeldamine (Kant 1992: 50-55). Praktilises filosoofias teeb Kant katse pääseda solipsismist (egoismist), kirjutades kategoorilise imperatiivi lahti sõnastustes, mida määratleb suhe teise ja kõlbeliste subjektide paljusus. Solipsismist moraalipsühholoogilise egoismi tähenduses aitab Kantil pääseda moraalifilosoofiliselt tõlgendatud dualism. See dualism hoiab inimese meelelise poole lahus ratsionaalsest poolest. Üks pool ei tulene seejuures teisest. Oluline on aga nende poolte hierarhia. Kantil on mõistusprintsiibid inimese kui

terviku aluseks. Mõistusprintsipiide ülimumuslikkuse tõttu on meeleline egoism ületatav.

Hillsi inimesekäsitlus pole dualismile rajatud ega eelda seda. Ta käsitleb inimest psühhofüüsilise tervikuna ja ei too hierarhias esile mõistusprintsipiide ülimumuslikkust meelelisuse üle. Hills peab oluliseks õnnelikkuse printsiipi ja võtab selle aluseks ratsionaalse egoismi käsitlemisel. Ratsionaalne egoism on omakorda aluseks egoismirisoomi arendamisel ja erinevate egoismivormide formuleerimisel. Hills toob esile egoismi erinevad hübriid- ja vari-variatsioonid.

Kõlbelise isiku käsitlus ei ole Hillsil sama, mis Kantil. Hills esitab moraalifilosoofia variversioonid, ent need ei seostu ega suhestu Kanti metafüüsilise tasandiga. Hills ei argumenteerigi sellel tasandil. Kantil on esimese isiku kesksus fundamentaalse egoismina seotud subjekti mõistega transtsendentaalses tähenduses ja seostub vabaduse mõistega. Hillsil pole subjekti metafüüsilist käsitlemist, aga ta kasutab osaliselt Kanti arutluskäiku ja termineid. Esimese isiku perspektiivist lähtuvalt on Kantil ja Hillsil egoismi tähendus erinev.

Võrreldes Kanti esimese isiku käsitlemisega, asetab Hills väärtuskeskmesse inimese *isiklikud huvid ja nende rahuldamise*. Nii peab ta Kanti kategoorilise imperatiivi inimsuse vormeli tunnustamist väärivaks osaks inimese seadmist eesmärgiks, kuid lükkab kõrvale vormeli teise poole, mille järgi tuleb kõiki inimesi käsitleda kui eesmärki, mitte pelgalt kui vahendit. Ka utilitarismi kui moraaliteooria risoomi tekitamisel lähtub Hills (nii kaalutud kombinatsiooni kui kahe allika teooria puhul) inimese kui empiirilise egoisti kasulikkusest, mitte *ego* kui ratsionaalse „päristise ise“ positsiooni perspektiivist.

Hills kasutab Kanti moraalifilosoofiat, et selle elementidest kokku panna egoismivormid, mis esitaksid moraali variversioonidena tugeva ja seestpoolt õõnestava väljakutse moraalile. Seejuures jääb aga Hillsil tähelepanuta Kanti metafüüsiline egoism, mis ühelt poolt on Kantil küll mõteldud moraali universaalsete ja intersubjektiivsete printsipiide allikana moraali aluseelduseks, ent teiselt poolt jääb see esimese isiku perspektiivina heitma egoismivarju kogu Kanti moraalifilosoofiale.

Kokkuvõte

Bakalaureusetöö uurib egoismi nii inimese kõlbelise käitumise võimaliku motiivina kui ka moraalifilosoofia aluseeldusena. Seejuures lähemalt piiritletakse egoismi tähendus ja roll eetikas, analüüsides Immanuel Kanti moraalifilosoofiat. Seda tehakse Alison Hillsi poolt raamatus *The Beloved Self* eristatud egoismivorme silmas pidades.

Egoismi saab vaadelda kui moraalifilosoofilist arusaama, mille järgi põhjused tegutsemiseks baseeruvad inimese enda huvidel ning moraalsust kui arusaama, mille järgi põhjused tegutsemiseks tulenevad moraalistest faktoritest. Kanti eetika on esimese isiku keskne – lähtub esimesest isikust. *Alusepanekus* tegeleb Kant moraalile metafüüsilise aluse otsimisega, mille käigus moraaliprintsiipide allikas redutseerub esimesele isikule. Esimene isik on Kantil mõistetud subjektina, *päristise isena*. Egoism fundamentaalses metafüüsilises tähenduses on esimesest isikust lähtuva moraalifilosoofia aluseeldus.

Uurimistöös võtsin aluseks Kanti moraaliseaduse kaks olulist eeldust, milleks on metafüüsiline egoism (teoreetilises filosoofias vastaks sellele solipsism) ja dualism.

Kanti dualistliku jaotuse järgi kuulub inimene nii *meeltemaailma* kui *arumaailma*. Kui *fenomeni* tähenduses on inimene looduse osa ja tema käitumist mõjutavad välised allikad, siis *noumenoni* tähenduses on inimene *päristine ise* ja ei ole välistest ajedest mõjutatav. Inimese käitumise ülimaks motiiviks ei pea Kant väliseid mõjureid, vaid *mõistust*.

Puhta praktilise mõistuse poolt loodud moraaliseadus on Kanti järgi vaba tahte loodud ja nii on inimene iseendale seadusandja positsioonil ja austusest iseenda ja moraaliseaduse vastu on tal mõistusolendina *kohus* seadusele alluda. Inimese kahetine positsioon tähendab subjektiks olemist seaduse loojana ja teisalt objektiks olemist seadusele allumisel. Osalemine moraaliseaduse loomises on inimesele motiiv moraaliseaduse järgimiseks.

Töö esimeses peatükis käsitlesin Kanti moraaliseaduse baasi. Kant eristab

kategorilise imperatiivi vormelid, milleks on looduseaduse vormel, eesmärgi iseeneses vormel, autonoomia vormel ja eesmärkide riigi vormel. Kant on seisukohal, et kategoriline imperatiiv ei ole filter maksiimidele, vaid see on meetod, millega konstrueerida täielik moraal inimolendite jaoks.

Töö teises osas peatusin kategorilise imperatiivi intersubjektiivsel dimensioonil ja kohustel enda ja teiste vastu, mis on Kantil omakorda seotud *eesmärkide riigi* kontseptsiooniga. Kant rõhutab, et kui me mõtleme endast kui mõistusolendist, siis me eeldame, et lisaks minu enda eksisteerimisele tuleb meil mõelda teiste olendite koeksisteerimisele minuga (st teiste ja maailma olemasolule väljaspool mind) ja siis ei ole küsimus moraalipsühholoogiline, vaid eeskätt metafüüsiline.

Töö kolmandas osas keskendusin Hillsi eristatud egoismivormidele. Hills laseb egoismil esitada väljakutse kolmele moraaliteooriale, milleks on: utilitarism, vooruseetika ja Kanti eetika. Hills eristab baasmõistena egoismi ratsionaalse egoismi tähenduses. Egoismi alavormidena toob ta esile standard-egoismi, kantiaanliku egoismi ja voorus-egoismi. Ratsionaalne egoism alusmõistena tähendab Hillsil lähtumist Kanti antropoloogilisest (moraalipsühholoogilisest) egoismist, mille järgi võetakse tegutsemise aluseks esimese isiku huvide rahuldamine. Hillsi puhul tähendab käsk tegutsemiseks lähtumist seotud eesmärgist. Selleks võib olla inimese õnnelikkus, eudaimonistlik elu, iseenda turvalisus. Kanti eetikas vastab sellele toimimine hüpoteetilise imperatiivi järgi.

Hills laseb egoismil esitada väljakutse ka utilitarismile ja vooruseetikale. Siin tuleb egoismi mõista inimese psühhofüüsilise terviku positsioonilt. Hübriidvormi kujul üritab Hills ühendada igäühe õnnelikkust omaenese õnnelikkusega (ratsionaalse utilitarismi alavormid). See viib vastuoluni enamuse õnnelikkuse maksimeerimise ja kogukonna iga liikme ebaõnne vahel. Hübriidvorm egoismi ja vooruseetika vahel on Hillsil formuleerimist leidnud egoist-voorustena. Need jäävad tuumolemuselt esimese isiku huvide väljendajaks ega kvalifitseeru moraalifilosoofia Püha Graali positsiooniga ühtivaks.

Oluline lahknevus Hillsi ja Kanti egoismikäsituses on seletatav nende

moraalifilosoofiliste eelduste põhimõttelise erinevusega. Hills konstrueerib egoismi ja moraali hübriidvorme, mis toetuvad esimese isiku käsitamisele Kanti moraalipsühholoogilise egoismi tähendus. Moraalipsühholoogilise (ehk siis avaramalt antropoloogilise) vaate alusel formuleerib Kant loogilise, esteetilise ja moraalse egoisti mõiste, andes neist viimasele eudaimonistliku tähenduse. Moraalipsühholoogiline egoist peab oma tahte ülimald aluseks kasulikkust ja iseenda õnnelikkust. See asetub opositsiooni pluralismiga. Intersubjektiivsuse kaudu esitab Kant küsimuse teise (teiste) olemasolu kohta maailmas. Hills seda ei küsi. Ta jätab välja metafüüsilise egoismi Kanti eetika eeldustest. Hillsi poolt käsitatud egoism on moraalipsühholoogiline egoism.

Metafüüsilises tähenduses on egoism moraalile filosoofilise aluse andmine ja tegemist on metafüüsilise egoismiga. Kui enesearmastus egoismi tähenduses on moraalipsühholoogilise egoismi väljendus, siis eneseaustus on kõlbline suhe iseendasse (moraalne tunne). Eneseaustus ja enesearmastus on Kantil mõlemad enesekohased. Mõlemad on reflektiivsed. Esimene isik on minakeskne ning säärasena: konstitueeriv – ta ehitab üles kõlbluse.

Inimese dualistlik loomus ühendab endas nii moraali kui egoismi. Pidades inimesi mõistuslike olendeina nii meeltemaailma kui arumaailma liikmeteks, Kant tõdeb, et inimlike tegude vabaduse ja loodusparatamatuse vahel ei ole tõelist vastuolu, sest neist tuleb mõtelda *paratamatult ühendatuna* ühes ja samas subjektis.

Inimese animaalse ja ratsionaalse poole hierarhias annab Kant kõrgema positsiooni siiski mõistusele, mille seab valitsema meelelisuse üle. Mõistus on see, mida austab inimene nii iseendas kui teistes inimestes. Mõistus on see, mis loob moraali. Inimesel moraali loojana on kohus enda loodule alluda. Austus moraali vastu tähendab Kantil ka austust moraali looja vastu, kelleks on esimese isiku tähenduses *ego* „päristise isena“. Seega on Kanti moraaliseaduse ülimuslikkuse baasiks egoism mitte moraalipsühholoogilises, vaid metafüüsilises tähenduses.

Töös kasutatud teoste pealkirjade lühendid

GMS – Kant, Immanuel. *Alusepanek kommete metafüüsikale*

MM – Kant, Immanuel. *The Metaphysics of Morals*

Kasutatud kirjandus

- Blackburn, Simon (2002). *Oxfordi filosoofialeksikon*. Vagabund
- Egoism (2004) = Egoism, Ethical. – *The Blackwell Dictionary of Western Philosophy*. Bunnin, Nicolas and Yu, Jiyuan Cornwall: Blackwell Publishing
- Egoism (2005) = Egoism and Altruism.– *Encyclopedia of Philosophy*. Borchert, Donald M. (Ed). Detroit; New York: Thomson Gale (The Thomson Corporation) 2 nd edition. Vol. 1 pp 172- 173
- Initial (2005) = Initial Hobbesian Statement. – *Encyclopedia of Philosophy* Borchert, Donald M. (Ed) Detroit; ; New York: Thomson Gale (The Thomson Corporation) 2nd edition. Vol 1. pp 170-171
- Guyer, Paul (2009). Problems with freedom: Kant`s argument in *Groundwork III* and its subsequent emendations.– *Kant`s Groundwork of the Metaphysics of Morals: A Critical Guide*. Ed. Jens Timmermann. New York: Cambridge University Press
- Hills, Alison (2012). *The Beloved Self*. Oxford: Oxford University Press
- Kant, Immanuel (1982). *Prolegomena igale tulevasele metafüüsikale, mis on võimeline esinema teadusena*. Tallinn: Eesti Raamat
- Kant, Immanuel (1991). *The Metaphysics of Morals*. Cambridge University Press
- Kant, Immanuel (2007). Anthropology (2007) = Anthropology from a pragmatic point of view.-*Anthropology, History, and Education*. Ed. Günter Zöllner; Robert B.Louden. Cambridge, New York, Melbourne: Cambridge University Press
- Kant, Immanuel [2008]. *Alusepanek kommete metafüüsikale*. Tlk. Eduard Parhomenko. [käsikiri]
- Kerner, Georg (1996)= Jüri Palviste – Georg Kerner. *Kolm kuulsat filosoofi*. Tallinn: AS Kuldsulg

- Laanemäe, Aare (2000). *Eetika alused*. Tallinn: TTÜ Kirjastus
- Pogge, W. Thomas (1998). The Categorical Imperative. – *Kant's Groundwork of the Metaphysics of Morals: Critical Essays*. Ed. Paul Guyer. Clarendon Hill, Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Pojman, Louis P. (2005). *Eetika*. Tallinn : Eesti Keele Sihtasutus
- Reath, Andrews (2006). *Agency and Autonomy in Kant's Moral Theory*. Oxford: Clarendon Press
- Rivera, Faviola (2006). Kantian Ethical Duties – *Kantian Review*, Volume 11, pp 78-101
- Sidgwick, Henry (1981). *Egoism and Self-love. The Methods of Ethics* Hackett Pub Co Inc
- Tool, Andrus (2009). Klassikaline saksa filosoofia/ FLFI.01.020/ loeng nr 8. Tartu Ülikooli ÕIS-s, vaadatud 12.10.2011.
- Vogt, Katja Maria (2008). Duties to Others: Demands and Limits. – *Kant's Ethics of Virtue*. Edited by Monika Betzler. Walter de Gruyter. Berlin . New York
- Wood, Allan (2008). *Kantian Ethics*. New York: Cambridge University Press
- Wood, Allen (2009). Duties to Oneself, Duties of Respect to Others – *The Blackwell Guide to Kant's Ethics*. Edited by Thomas E. Hill, jr. Blackwell Publishing Ltd.

Egoism in Immanuel Kant's Moral Philosophy and Alison Hill's Forms of Egoism

Summary

This bachelor's thesis focuses on discussing the relationship between morality and egoism relying on Immanuel Kant's approach to humans' dual nature and I analyzed motives of action. Also, I analyzed if morality has more power over egoism or if egoism creates the basis for morality. This was grounded on Kant's division according to which a person's intelligible side is connected with the *a priori* moral principles, and the animistic side is related to emotions and the person's happiness. At first, I described Kant's notion of *law* and the types of laws. I went on to discuss the concept of egoism and its types. This led me to analyzing the internal contradictions and connections between morality and egoism. I compared Kant's ethical morality with the theories of egoism that Alison Hills distinguished in *The Beloved Self* (2012), out of which standard egoism, rational egoism, Kantian egoism and virtue egoism were studied the most.

If egoism is taken as a theory according to which the reasons for taking action are based on the person's own interests, and morality as a theory according to which the reasons for taking action originate from moral factors, it is possible to conclude that both theories are linked as well as in opposition with each other. In the context of hybrid theories, the activities of an egoist might be veiled and he/she could follow the deeds of somebody who takes action for moral reasons without it being possible to differentiate between the activities of an egoist and a moralist at first sight. The results of the analysis indicated that Kant's moral theory is a standard on the basis of which theories of egoism can be tested.

Theories of egoism have not given ground to laws that have to be the guide for the will and that Kant has called the *Formula of the Universal Law of Nature*, which you could wish to be followed, and that would be followed by all people. Respect for *humanity* is the ground for Kant's moral theory. The value of Kant's moral laws is

evident in acting for moral reasons and its importance becomes salient in existential extreme situations. *Moral egoism* is evident when considering that the law to act in a moral manner is given by the persons themselves, who are also the people who follow their laws. Therefore, it can be said that in a human being as a creature of reason with a dual nature, morality and egoism are related with each other.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Taimi Laur
sünnikuupäev: 17.09.1955

(autori nimi)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose
Egoism Immanuel Kanti eetikas ja Alison Hillsi egoismivormid
(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja on

(juhendaja nimi)

Eduard Parhomenko

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
 3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 08.12.2014 *(kuupäev)*